

AKYASAN, Azize Nur "Molla Gürânî'nin Gâyetü'l-emânî ve el-Kevserü'l-cârî Adlı Eserleri Bağlamında Ebû Hanîfe'ye Muhalefeti", İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Samsun 2020, Sayı: 10, ss. 61-76.

MOLLA GÜRÂNÎ'NİN GÂYETÜ'L-EMÂNÎ VE el-KEVSERÜ'L-CÂRÎ ADLI ESERLERİ BAĞLAMINDA EBÛ HANÎFE'YE MUHALEFETİ*

Azize Nur AKYASAN*

Öz: Molla Gürânî tahsilini Osmanlı Devleti sınırları dışında yapan ve daha sonra Osmanlı Devleti'ne gelen on beşinci yüzyılda yaşamış önemli alimlerden biridir. Gürânî, ilim tahsiline küçük yaşlarda başlamış ve Bağdat, Şam ve Mısır gibi ilim merkezlerine giderek dönemin ünlü alimlerden ilim tahsil etme fırsatını yakalamıştır. Molla Yegân vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ne gelen ve Fatih Sultan Mehmed'in hocalığını yapan Molla Gürânî'nin Şâfiî mezhebinden Hanefî mezhebine geçtiği aktarılmaktadır. Bu makalede eserlerini Osmanlı Devleti'ne geldikten sonra telif eden Molla Gürânî'nin Gâyetü'l-Emânî adlı tefsiri ve el-Kevserü'l-cârî adlı hadis şerhinden tespit edilmiş kadarıyla Ebu Hanîfe'ye muhalefet ettiği görüşlerinin aktarılması amaçlanmaktadır. Molla Gürânî'nin Ebu Hanîfe'ye muhalefet ettiği görüşlerinin bilinmesi bizlere Molla Gürânî'nin fikhî görüş ve tercihlerinin ne olduğuna dair önemli ipuçları vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Osmanlı Devleti, Ebu Hanîfe, Molla Gürânî.

Molla Gurani's Opposition to Abu Hanifa in the Context of His Works Named Ghayat al-amani and al-Kawthar al-jari

Abstract: Molla Gürânî is one of the important scholars who lived in the fifteenth century, and had his education outside of the state and later came to the Ottoman Empire. He started his education life at his early ages and took the opportunity of getting an education from famous scholars in Baghdad, Damascus, and Egypt. It is reported that the Shafi'i scholar Molla Gurani, who came to the Ottoman Empire by favour of Molla Yegan and became the teacher of Sultan Mehmed the Conqueror, adapted Hanafi views. In this article, the views of Molla Gurani's opposition to Abu Hanifa, who compiled his works after coming to the Ottoman Empire, will be conveyed in as much as detected from his tafsir and hadith works titled as Ghayat al-amani and al-Kawthar al-jari. Knowing the views of Molla Gurani as opposed to Abu Hanife gives us important traces about what Molla Gurani's legal views and preferences are.

Keywords: Fiqh, the Ottoman Empire, Abu Hanifa, Molla Gurani.

Giriş

On beşinci yüzyıl Osmanlı alimlerinden olan Molla Gürânî'nin tam adı Ahmed b. Yusuf b. İsmail b. Osman b. Ahmed b. Raşid b. İbrahim'dir.¹ Molla Gürânî'nin nerede ve ne zaman doğduğu konusu ihtilaflıdır. Ancak onun çağdaşı olan tarihçiler Gürânî'nin 813/1410 yılında doğmuş olduğunu aktarmaktadırlar.² Kaynaklarda Gürânî'nin Şehrizeror'un Kürân köyünde doğduğu aktarılsa da³ Gürânî'nin çağdaşı ve onunla görüşen tarihçi Bikâî (885/1480) onun Celülâ'da doğduğunu belirtmektedir.⁴ Molla Gürânî ve tefsiri üzerine doçentlik tezi yazan

* Bu çalışma yazarın *Molla Gürânî ve Fıkıh Düşüncesi* adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* azizenura@gmail.com

¹ Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *Dav'u'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, Beyrut: Dârü'l-ceyl, t.y., c. I, s. 241.

² İbrahim b. Hasan el-Bikâî, *Unvânu'z-zamân bi terâcimi'ş-şuyûh ve'l-akrân*, (tahk.: Hasan Habeşi), Kahire: Dârü'l-kütübi'l-vesaiki'l-kavmiyye, 2001, c. I, s. 60; Sehâvî, *Dav'u'l-lâmi'*, c. I, s. 241; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Bedru't-tâli' bi mehâsini min ba'di'l-karni's-sâbi'*, Kahire: Dârü'l-kütübi'l-islâmî, t.y., c. I, s. 39.

³ Sehâvî, *Dav'u'l-Lâmi'*, C. I, s. 241; Takiyyüddin Ahmed b. Ali el-Makrizî, *Dürerü'l-ukûdi'l-ferîde fi terâcimi'l-a'yani'l-müfîde*, (tahk.: Mahmud el-Celîfî), Beyrut: Darü'l-ğarbi'l-islâmî, 2002, c. I, s. 259.

⁴ Bikâî, *Unvânu'z-Zamân*, C. I, s. 60.

Sakıp Yıldız bu yerin Diyarbakır'ın Ergani ilçesi sınırlarında bulunan Hilar olduğunu ifade etmektedir.⁵

Küçük yaşlarda Kur'ân-ı Kerîm hafızı olan Molla Gürânî daha sonrasında ilim öğrenmeyle meşgul olmuştur.⁶ el-Cezîre beldelerine giden Gürânî orada hocası Bağdatlı Abdurrahman b. Ömer el-Kazvîni'den (836/1432) kıraat-i seb'a ilmini okumuş,⁷ onunla Teftâzânî'nin (792/1390) *Keşşaf* haşiyesini mütalaa etmiştir. Ayrıca aynı hocadan Şâfiî fikhını ve *Şatıbiyye*'yi okumasının yanında nahiv, meânî, beyan ve aruz gibi ilimleri tahsil etmiştir. Buradan ayrıldıktan sonra Hasankeyf'e geçen Molla Gürânî orada hocası Celâleddin Hulvânî'den Arapça dersi almıştır. Daha sonraları Bağdat ve Diyarbakır'a yolculuk yapıp Dımaşk'a gelmiştir.⁸ Dımaşk'a gelen Gürânî burada Şeyh Alâeddin el-Buhârî'ye (841/1437) intisap ederek onun ilminden de yararlanmıştı.⁹ Buradan hocası Celâleddin Hulvânî ile Kudüs'e geçmiş ve onunla *Keşşafı* mütalaa etmiştir. Mısır, XV. yüzyılda ilmi çalışmaları ile ön plana çıkan bir şehir olduğu için Molla Gürânî'nin bir sonraki ilim durağı burası olmuştur.¹⁰ 835/1431 yılında henüz 21 yaşında olan Molla Gürânî burada fazileti ve ilmiyle ünlenerek devlet erkânı ile yakınlaşmıştır.¹¹ Kahire'de İbn Hacer'den (852/1449) Buhârî'nin *Sahîh*'ini okuyup ondan icazet almış¹² ve ondan Irâkî'nin (806/1404) *Elfiye Şerh*'ini de okumuştur.¹³ Zeynuddin Zerkeşî'den (846/1442) *Sahîh-i Müslim* dersi alan Molla Gürânî¹⁴ Şemseddin Şirvânî'nin (875/1470) ilminden de faydalanarak onunla *Sahîh-i Müslim* ve *Şatıbiyye*'yi tekrar etmiştir. Ayrıca Gürânî, Kahire'de Kalkaşendî'nin (856/1452) *el-Hâvi* derslerine de katılmıştır.¹⁵ Taşkoprizâde'nin aktardığına göre Molla Gürânî Kahire'de kıraat-i aşere dersi almış ve Mısır sultanının huzurunda gerçekleştirilen Buhârî okumalarına da katılmıştır. *Şekâikü'n-nu'maniyye* mütercimi Mecdî Efendi (999/1591), Molla Gürânî'nin Kahire'de Hanefî fikhını da okuduğunu belirtmektedir.¹⁶

841/1436-37 yılında Molla Gürânî, Ahmed b. Yahya Şihab Salih'in vefatıyla Berkûkiye Medresesi'nde boşalan fıkıh kürsüsüne geçmiştir.¹⁷ Kaynaklarda Molla Gürânî'nin, 844/1440 yılında Kahire'ye gelen Dımaşklı ve "Ebu Hanîfe'nin soyundan geldiği" söylenen bir adamla tartıştığı ve o şahsın ceddine sövdüğü gerekçesiyle Hanefi cemaati tarafından sultana şikâyet edilmiş ve seksen değnek cezasına çarptırılarak burca hapsedilmiştir.¹⁸ Bu olaydan sonra

⁵ Yıldız, Sakıp, *Fatih'in Hocası Molla Gürânî ve Tefsiri*, İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı Yayınları, t.y., s. 22; Yıldız, Sakıp, "Molla Gürânî ve İstanbul Fethindeki Rolü", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, 1979, 3, s. 128.

⁶ Taşkoprizâde Ahmed Efendi, *Şekâikü'n-nu'maniyye fi ulemâ' d-devleti'l-ummaniyye*, Beyrut: Dârü'l-kitâbi'l-arabî, 1975, s. 51.

⁷ Ayhan AK, *Osmanlı'nın Bilgeleri: Molla Gürânî*, İstanbul: İlke Yayınları, 2018, s. 31.

⁸ Bikâî, *Unvânu'z-zamân*, c. I, s. 60; Şevkânî, *Bedru't-tâli*, c. I, s. 39; Sehâvî, *Dav'u'l-lâmi*, c. I, s. 241.

⁹ Bikâî, *Unvânu'z-zamân*, c. I, s. 61.

¹⁰ Taşkoprizâde, *Şekâikü'n-Nu'maniyye*, s. 51.

¹¹ Bikâî, *Unvânu'z-zamân*, c. I, s. 61; Sehâvî, *Dav'u'l-lâmi*, c. I, s. 241.

¹² Makrîzî, *Dürerü'l-ukûd*, c. I, s. 259; Taşkoprizâde, *Şekâikü'n-nu'maniyye*, s. 51; Mecdî Mehmed Efendi, *Hadâikü'ş-şekâik*, (haz.: Abdülkadir Özcan), İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989, s. 103; Ateş, Ahmed, "Molla Gürânî", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: MEB Eğitim Basımevi, 1979, c. VIII, s. 406.

¹³ Sehâvî, *Dav'u'l-lâmi*, c. I, s. 241; Şevkânî, *Bedru't-tâli*, c. I, ss. 39-40.

¹⁴ Sehâvî, *Dav'u'l-lâmi*, c. I, s. 241; Şevkânî, *Bedru't-tâli*, c. I, ss. 39-40.

¹⁵ Bikâî, *Unvânu'z-zamân*, c. I, s. 61; Şevkânî, *Bedru't-tâli*, c. I, s. 40.

¹⁶ Mecdî, *Hadâikü'ş-şekâik*, s. 102.

¹⁷ Sehâvî, *Dav'u'l-lâmi*, c. II, s. 241

¹⁸ Makrîzî, *Dürerü'l-ukûd*, c. I, ss. 259-260; Bikâî, *Unvânu'z-zamân*, c. I, s. 61. Sehâvî, *Dav'u'l-lâmi*, c. I, s. 242.

kaynaklarda Molla Gürânî'nin hapisten kaçmaya çalıştığı ya da sultan tarafından Fırat taraflarına sürüldüğü nakledilmektedir.¹⁹

Osmanlı tarihçilerinin aktardığına göre II. Murad dönemi alimlerinden olan Molla Yegân'ın hac ziyareti dönüşünde Kahire'de Molla Gürânî ile görüşerek faziletinden etkilenince onu beraberinde Anadolu'ya getirdiği aktarılmaktadır.²⁰ Ancak Yıldız, yaptığı araştırmasında Gürânî'nin 844/1440 yılı sonu ya da 845/1441 yılı başlarında hapisten kaçarak Halep'e gittiğini ve Molla Yegân ile bu yıllarda Halep'te görüşerek Anadolu'ya geçtiğini ifade etmektedir. Bursa'ya gelen Gürânî, II. Murad'ın Molla Yegân'a cevaben yazdığı mektubu ile payitaht Edirne'ye gitmiştir.²¹ Taşköprizâde ise Molla Yegân'ın, Molla Gürânî'yi hac dönüşünde hediye olarak II. Murad'a takdim ettiğini aktarmaktadır.²² Molla Gürânî ile görüşmesinin ardından onun ilmîni takdir eden II. Murad, Gürânî'yi Bursa'daki Kaplıca ve Yıldırım Medreselerine müderris olarak atamıştır.²³ Molla Gürânî'nin bu medreseler haricinde Hüdâvendigâr Külliyesi'nde de müderrislik yaptığı aktarılmaktadır.²⁴

Molla Gürânî halihazırda müderrislik görevini ifa ederken II. Murad onu o zamanlar on iki yaşında olan oğlu II. Mehmed'in hocalığına tayin etmiştir.²⁵ II. Mehmed, hayatında önemli bir yere sahip olan Gürânî'den okuma ve yazmayı öğrenmiş,²⁶ onunla beraber Kur'ân-ı Kerim'i hatmetmiştir.²⁷ Molla Gürânî'nin ne zamana kadar II. Mehmed'in hocalığını yaptığı bilinmese de İstanbul'un fethine kadar öğrencisinin yanında olduğu düşünülmektedir.²⁸

855/1451 Sultan II. Murad'ın vefatı üzerine ikinci kez tahta çıkan II. Mehmed Molla Gürânî'ye vezirlik teklif etmiş ancak Gürânî "*Ol mansıb benim şanıma münasib değildir*" diyerek sultanın kapısında hizmette bulunanların da bu makama gelmek istediğini ve başka bir kişinin bu makama geldiğini görürlerse sultana olan bağlılıklarının azalacağını belirterek sultanın

¹⁹ Makrîzî, *Dürerü'l-ukûd*, c. I, s. 260; Bikâî, *Unvânü'z-zamân*, c. I, ss. 61-62; Sehâvî, *Dav'u'l-lâmî*, c. I, s. 242.

²⁰ Taşköprizâde, *Şekâikü'n-nu'maniyye*, s. 51; Mustafa b. Abdullah Kâtip Çelebî, *Süllemü'l-vüsûl ilâ tabakâti'l-fuhul*, (tahk.: Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul: IRCICA, 2010, c. I, s. 128; İpşirli, Mehmet, "Medrese (Osmanlı Dönemi)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, c. XXVIII, s. 330; Ateş, "Molla Gürânî", s. 407; Mecdî, *Hadâikü's-şekâik*, s. 103.

²¹ Yıldız, *Fatih'in Hocası Molla Gürânî ve Tefsiri*, ss. 48-51.

²² Taşköprizâde, *Şekâikü'n-nu'maniyye*, s. 51; Mecdî, *Hadâikü's-şekâik*, s. 103; Özcan, Abdülkadir, "Molla Yegân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, c. XXX, s. 265.

²³ Taşköprizâde, *Şekâikü'n-nu'maniyye*, s. 51.; Mecdî, *Hadâikü's-şekâik*, s. 103; Kâtip Çelebî, *Süllemü'l-vüsûl*, c. I, s. 128; Muhammed Abdülhay el-Leknevî, *Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l-hanefiyye*, (tahk.: M. Bedreddin Ebû Firâs), Kahire: Dâru'l-kütübü'l-islâmî, t.y., s. 48; İpşirli, "Medrese", s. 330; Ateş, "Molla Gürânî", s. 407.

²⁴ Eyice, Semavi, "Hüdâvendigâr Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, c. XVIII, s. 291.

²⁵ Taşköprizâde, *Şekâikü'n-nu'maniyye*, s. 52; Kâtip Çelebî, *Süllemü'l-vüsûl*, c. I, s. 128; İpşirli, "Medrese", s. 330; Yıldız, "Molla Gürânî ve İstanbul Fethindeki Rolü", s. 128.

²⁶ Kayadibi, Fahri, "Fatih Sultan Mehmet Döneminde Eğitim ve Bilim", *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, 8, s. 3.

²⁷ Taşköprizâde, *Şekâikü'n-nu'maniyye*, ss. 51-52; Mecdî, *Hadâikü's-şekâik*, s. 104; Ateş, "Molla Gürânî", s. 407.

²⁸ Ateş, "Molla Gürânî", s. 407.

teklifini geri çevirmiştir.²⁹ Ancak sultanın daha sonra kazaskerlik görevini kendisine teklif etmesiyle bu görevin başına geçmiştir.³⁰

İstanbul'un fethi sırasında iki yıllık Rumeli Kazaskeri olan Molla Gürânî kuşatma esnasında II. Mehmed'in hem hukuki danışmanı olmuş hem de cephede askerlerle beraber bulunmuştur.³¹ İstanbul'un fethinden sonra Memlük Sultan'ı Melik İnal'a gönderilecek olan fetihnameyi kendisi kaleme almış ve savaşın seyrini sultana bildirmiştir.³² Fetih sonrasında ferdi faaliyetlerde bulunduğu aktarılan Gürânî'yi Fatih Sultan Mehmed Bursa Kadılığı'na atamıştır. Burada görevindeyken sultanın şeriata aykırı olan fermanını yırtması üzerine Fatih Sultan Mehmed 859/1455 yılında onu bu görevinden azletmiştir.³³ Bunun üzerine Gürânî'nin 860/1456 yılında Kudüs'e gittiği aktarılmaktadır.³⁴ Gürânî'nin çağdaşı tarihçiler Molla Gürânî İstanbul'a dönmek için sultana mektup ve bir kaside yazdığını nakletmekte ve 859/1455 yılında Fatih Sultan Mehmed'in çağrısıyla Rumeli'ye gittiği bilinmektedir. Gürânî'nin İstanbul'a dönmeden 861/1457 yılında da hac görevini yerine getirdiği aktarılmaktadır.³⁵ 862/1458 yılında yeniden Bursa kadısı olan Gürânî³⁶ 885/1480 yılında Şeyhülislam Molla Hüsrev'in vefatıyla şeyhülislamlık makamına getirilmiştir.³⁷ 886/1481 yılında Fatih Sultan Mehmed'in vefatı üzerine derinden üzülmüş, Cem Sultan hadisesinde II. Bayezid'in yanında yer almıştır.³⁸ Sekiz yıllık şeyhülislam makamında bulunan Molla Gürânî 893/1488 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.³⁹

Molla Gürânî çok yönlü bir alim olup fıkıh usûlü, kıraat, tefsir, hadis ve nahiv ilimlerine dair eserler üretmiştir. Toplamda on eserini tespit edebildiğimiz Gürânî'nin eserleri şunlardır:⁴⁰ *ed-Dürerü'l-levâmi' fi şerhi cem 'i'l-cevâmi'*, *el-Abkârî fi havâşî'l-ca'berî*, *eş-Şafiye fi ilmi'l-arûz ve'l-kâfiye*, *Gâyetü'l-emânî fi tefsîri'l-ke'lâmî'r-rabbânî*, *Ref'ul-hitâm 'an vakfi hamza ve hişam*, *Risâletü'l-ırs bi'l-vela'*, *el-Keşerü'l-cârî alâ riyâzi'l-buhârî*, *Ferâidü'd-dürer ve şerhu levâmi' u'l-ğurer*, *el-Muraşşah (ale'l-muvaşşah)*, *Keşfu'l-esrâr an kırâ'ati e'immeti'l-ahyar*.

A. Molla Gürânî'nin Ebu Hanîfe'ye Muhalefet Ettiği Meseleler

Osmanlı Devleti'ne gelmeden önce Şâfiî mezhebine mensup olan Molla Gürânî'nin II. Murad'ın talebi üzerine Hanefî mezhebine geçtiği aktarılmaktadır.⁴¹ Molla Gürânî, eserlerini

²⁹ Taşköprizâde, *Şekâikü'n-nu'maniyye*, s. 52; Mecdî, *Hadâikü'ş-şekâik*, s. 104; Yaşaroğlu, M. Kâmil, "Molla Gürânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, c. XXX, s. 249; Özcan, Abdülkadir, "Kul", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, c. XVII, s. 349.

³⁰ Kâtip Çelebi, *Süllemü'l-vüsûl*, c. I, s. 128; Ateş, "Molla Gürânî", s. 407; Altunsu, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislamı*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972, s. 9.

³¹ Yıldız, "Molla Gürânî ve İstanbul Fethindeki Rolü", s. 129.

³² Ateş, "Molla Gürânî", s. 407; Aksoy, Hasan, "Fetihname", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, c. XII, s. 471; Yıldız, "Molla Gürânî ve İstanbul Fethindeki Rolü", ss. 129-130.

³³ Taşköprizâde, *Şekâikü'n-nu'maniyye*, s. 52; Mecdî, *Hadâikü'ş-şekâik*, s. 105; Ateş, "Molla Gürânî", s. 407; Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, s. 9; Yıldız, *Fatih'in Hocası Molla Gürânî ve Tefsiri*, s. 63.

³⁴ Yıldız, *Fatih'in Hocası Molla Gürânî ve Tefsiri*, ss. 64-65.

³⁵ Bikâî, *Unvânü'z-zamân*, c. I, s. 63; Sehâvî, *Dav'u'l-lâmi'*, c. I, s. 242; Yaşaroğlu, "Molla Gürânî", 249.

³⁶ Taşköprizâde, *Şekâikü'n-nu'maniyye*, s. 53; Mecdî, *Hadâikü'ş-şekâik*, s. 106; Kâtip Çelebi, *Süllemü'l-vüsûl*, c. I, s. 128; Ateş, "Molla Gürânî", s. 407.

³⁷ Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, ss. 8-9; Ateş, "Molla Gürânî", s. 408.

³⁸ Yıldız, *Fatih'in Hocası Molla Gürânî ve Tefsiri*, s. 75.

³⁹ Sehâvî, *Dav'u'l-lâmi'*, c. I, s. 243; Taşköprizâde, *Şekâikü'n-nu'maniyye*, s. 54; Leknevî, *Fevâidü'l-behiyye*, s. 48.

⁴⁰ Yıldız, *Fatih'in Hocası Molla Gürânî ve Tefsiri*, ss. 90-91.

⁴¹ Sehâvî, *Dav'u'l-lâmi'*, c. II, s. 242; Kâtip Çelebi, *Süllemü'l-vüsûl*, c. I, s. 128; Ateş, "Molla Gürânî", s. 407; Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, s. 8; Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekir es-Suyûtî, *Nazmu'l-ikyân fi a'yânî'l-a'yân*,

Osmanlı Devleti'ne geldikten sonra telif ettiği için Şâfiî fûrû fıkhına dair yazmış olduğu bir eseri bulunmamaktadır. Hanefî fıkhına dair de eser kalem almamış olan Gürânî'nin bu alana dair görüşlerine ancak *Gâyetü'l-emânî* adlı tefsiri ve Sahîh-i Buhârî'ye yaptığı *el-Kevserü'l-cârî* hadis şerhinden ulaşılabilmektedir.

Yukarıda bahsedildiği üzere Gürânî sultanın talebiyle Hanefî mezhebine geçiş yapan Gürânî, Hanefî mezhebinin baskın olduğu Osmanlı topraklarında müderrisliğin yanı sıra kazaskerlik ve şeyhülislamlık makamlarında bulunmuştur.⁴² Buna rağmen Gürânî'nin eserlerinde bulunan yer yer Ebu Hanîfe ve yer yer Hanefî mezhebinden farklı görüşler ortaya koyup mezhep görüşünü eleştirmesi dikkati çekmektedir.

Molla Gürânî tefsir, hadis şerhi ve fıkıh usûlünde bazı konularda Şâfiî görüşünü benimsemekte ve bazı konularda da Ebu Hanîfe'nin görüşlerini delillerini belirterek eleştirmektedir.⁴³ Anadolu'da telif edilmiş ilk Buhârî şerhi⁴⁴ ve Gürânî'nin son eserlerinden olan *el-Kevserü'l-cârî* adlı şerhinde de Molla Gürânî Şâfiî görüşlerinde bulunmuş, bazen Ebu Hanîfe'nin görüşlerini tercih etse de bazı hususlarda onun görüşlerini tenkit edip Ebu Yusuf ve Muhammed'in görüşlerini güçlü bulmuştur.⁴⁵ Gürânî, *ed-Dürerü'l-levâmî'* adlı Tâceddin es-Subkî'nin fıkıh usulüne dair yazdığı şerhinde de fikhî konularda çoğunlukla Şâfiî'nin görüşlerine meyletmiş, bazen Ebu Hanîfe'nin görüşlerini tercih etmiştir.⁴⁶ Molla Gürânî, tefsirinde de aynı yöntemi takip etmiş ve çoğu konuda Şâfiî mezhebine meyletmiştir.⁴⁷

Kaynaklardan ve Osmanlı Devleti'nde ifa ettiği makamlardan anlaşıldığı kadarıyla Hanefî mezhebine mensup olan Molla Gürânî'nin⁴⁸ eserlerini Osmanlı Devleti'ne geldikten sonra kaleme almasına rağmen başka mezhebin görüşlerini tercih etmesi ve Hanefî mezhebine veya Ebu Hanîfe'ye yönelttiği eleştiriler dikkat çekmektedir. Aktarılan bilgiler ışığında bu başlık altında Molla Gürânî'nin *Gâyetü'l-emânî* adlı tefsiri ve *el-Kevserü'l-cârî* adlı Buhârî şerhinden fûrû fıkhı dair konularda Ebu Hanîfe'ye ve Hanefî mezhebine muhalefet ettiği görüşler ele alınacak ve kendisinin belirttiği kadarıyla bu tercih sebepleri ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

(neşr.:Philip Hitti), Newyork: Matbaatü's-sûriyyetü'l-emrikî, 1927, s. 38.; II. Murad'ın, Molla Gürânî'nin Hanefî mezhebine geçmesi yönündeki isteği için Recep Cici sultanın böyle bir teklifte bulunmuş olacağını tahayyül edilemeyeceğini belirtmektedir. Onun aktardığına göre Osmanlı'da daha önceden de farklı mezheplere mensup olan alimlerden istifade edilmiştir. (Cici, Recep, *Osmanlı Dönemi İslâm Hukuku Çalışmaları*, Bursa: Arasta Yayınları, 2001, s. 240.) Ayrıca Bikâî ve Makrîzî, Molla Gürânî'nin künyesini yazarken onun Şâfiî olduğunu belirtmiştir. (Bikâî, *Unvânü'z-zamân*, c. I, s. 60; Makrîzî, *Dürerü'l-ukûd*, c. I, s. 259.) Mahmut Ay da Gürânî'nin tefsiri için, "Molla Gürânî'nin tefsirindeki fikhî açıklamalara bakılarak hangi mezhebe mensup olduğunun anlaşılmasının zor olduğunu" ifade etmekte hatta bazı yerlerde Gürânî'nin Şâfiî mezhebine meylettğini de açıklamaktadır. (Ay, Mahmut, "Molla Gürânî'nin Gâyetü'l-Emânî'si", *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni*, (editör: Ahmet Hamdi Furat), İstanbul: İnsan Yayınları, 2015, c. VIII, s. 448.)

⁴² Yıldız, "Molla Gürânî ve İstanbul Fethindeki Rolü", s. 129; Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, ss. 8-9; Ateş, "Molla Gürânî", s. 408.

⁴³ Akyasan, Azize Nur, *Molla Gürânî ve Fıkıh Düşüncesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2020, s. 125.; Cici, *Osmanlı Dönemi İslâm Hukuku Çalışmaları*, s. 240.

⁴⁴ Ayaz, Kadir, "Molla Gürânî'nin el-Kevserü'l-Cârî Adlı Şerhinde Hadis İlimlerine Dair Kaynakları" *Dirî Araştırmalar*, 19/48, s. 156.

⁴⁵ Akyasan, *Molla Gürânî ve Fıkıh Düşüncesi*, s. 34.

⁴⁶ Cici, *Osmanlı Dönemi İslâm Hukuku Çalışmaları*, ss. 239-240.

⁴⁷ Ay, "Molla Gürânî'nin Gâyetü'l-Emânî'si", c. VIII, s. 448.

⁴⁸ Sehâvî, *Dav'u'l-lâmî'*, c. II, s. 242; Kâtip Çelebî, *Süllemü'l-vüsûl*, c. I, s. 128; Ateş, "Molla Gürânî", s. 407; Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, s. 8; Suyûtî, *Nazmu'l-ikyân*, s. 38.

Ayrıca görüşlerin daha iyi anlaşılması açısından Ebu Hanîfe'nin görüşlerine yer verilip yer yer İmameyn'in de Ebu Hanîfe'ye muhalif olduğu konular belirtilecektir.

1. İbadetler

Bu başlık altında Gürânî'nin abdest, namaz, zekât, oruç, hac, umre ve kurbanı dair Ebu Hanîfe'ye ya da Hanefî mezhebinden muhalif otuz üç farklı görüşü aktarılmıştır. Gürânî'nin Ebu Hanîfe'ye muhalif olduğu bu hususlarda tercih ettiği görüşler ele alındıktan sonra gerekli yerlerde Ebu Hanîfe'nin görüşü aktarılacaktır.

1.1. Abdest

a. Molla Gürânî abdestte başın ne kadarının mesh edileceği konusunda az da olsa saçın bir kısmının mesh edilmesinin yeterli olduğunu söyleyen Şâfiî'nin görüşünü tercih etmektedir.⁴⁹ Bu konuda Ebu Hanîfe'nin görüşü ise başın dörtte birinin meshedileceği şeklindedir.⁵⁰

1.2. Namaz

a. Molla Gürânî öğle namazının çıkışı ve ikinci namazının başlangıcı hakkında Ebu Hanîfe'ye muhalefet etmektedir. Ona göre ikinci namazının başlangıcı gölgenin cisminin bir misli olduğu zamandır.⁵¹ Bu görüş Şâfiî ve Ebu Hanîfe'nin öğrencileri Ebu Yusuf ve Muhammed'in benimsediği görüş olup Ebu Hanîfe'ye göre ikinci namazının vakti gölgenin cisminin iki katı olduğu zamandır.⁵²

b. Molla Gürânî iftitah tekbirinde ellerin nereye kaldırılacağı hususunda ihtilaf bulunduğunu belirterek bu konu ile ilgili rivayetleri cemetmiştir. Ona göre göre avuçların omuz, baş parmaklarınsa kulak memesi hizasında olacağını söyleyerek bu cemin Şâfiî'ye ait olduğunu belirtmiştir.⁵³

c. Molla Gürânî'ye göre birinci oturuşta sünnet olan oturuş iftiraş olarak adlandırılan sağ ayağı yanda dikerek sol ayak üzerine oturmaktır. Ona göre sol ayağın üzerine değil de yere oturmak mekruhtur.⁵⁴ Ayrıca Gürânî, bu oturuş şeklinin bir sonraki rekâta kalkmakta kolaylık sağlayacağını belirtmektedir. Gürânî'ye göre son oturuşta sünnet olan teverruk oturuşu yani sağ ayağı dikip sol ayağı öne alarak makat üzerine oturmaktır.⁵⁵ Ona göre bu oturuş ilk oturuşa göre daha kolay ve rahat bir oturuştur.⁵⁶

d. Namazın selam ile tamamlanacağını ifade eden Molla Gürânî⁵⁷ selama mendup diyen Ebu Hanîfe'nin İbn Mesud'dan delil olarak getirdiği rivayetin hadis hafızlarınca "müdreç" olarak nitelendirildiğini söyleyerek Ebu Hanîfe'nin delilinin zayıflığına dikkat çekmiştir.⁵⁸

⁴⁹ Ahmed b. İsmail b. Osman b. Muhammed el-Gürânî, *Gâyetü'l-emânî fi tefsîri'l-keâmî'r-rabbânî*, (tahk.: Hamid b. Yakub el-Ferîh), Riyad: Darü'l-hadare, 2018, c. II, s. 1370.

⁵⁰ Abdullah b. Mahmûd b. Mecdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-muhtâr*, Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, Lübnan: Beyrut, t.y., c. I, s. 7.

⁵¹ Ahmed b. İsmail b. Osman b. Muhammed el-Gürânî, *el-Keşerü'l-cârî ilâ riyâdî ehâdîsi'l-buhârî*, (tahk.: Ahmed İzzü İnâye), Beyrut: Dârü ihyâi't-türâsi'l-arabî, 2008, c. II, s. 228.

⁵² Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. I, s. 38.

⁵³ Molla Gürânî, *el-Keşerü'l-cârî*, c. II, ss. 370-371.

⁵⁴ Molla Gürânî, *el-Keşerü'l-cârî*, c. I, s. 294.

⁵⁵ Molla Gürânî, *el-Keşerü'l-cârî*, c. II, s. 447.

⁵⁶ Molla Gürânî, *el-Keşerü'l-cârî*, c. II, s. 449.

⁵⁷ Molla Gürânî, *el-Keşerü'l-cârî*, c. II, s. 463.

⁵⁸ Molla Gürânî, *el-Keşerü'l-cârî*, c. II, s. 460.

e. Molla Gürânî, şehir dışında oturanların cuma günü ezanı duymaları ile cemaate katılmalarının farz olacağını söylemektedir. Gürânî, eserinde bu görüşün Şâfiî'nin görüşü olduğunu da ifade etmektedir.⁵⁹ Cuma namazının köylerde kılınıp kılınmayacağı hususunda ise Gürânî açıkça görüş belirtmese de getirdiği deliller Şâfiî'nin köylerde de cuma namazı kılınabileceği görüşünü destekler biçimdedir.⁶⁰

f. Molla Gürânî'ye göre imam cuma namazında hutbe irad ederken camiye giren kimsenin tahiyetü'l-mescid namazı kılınabileceğini belirtmektedir. Ona göre insanları sükût ile emredildiği hutbe esnasında tahiyetü'l-mescid namazı düşmemektedir. Molla Gürânî bu görüşün Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'in görüşü olduğunu aktarmaktadır.⁶¹ Ebu Hanîfe'ye göre imam hutbe irad ederken namaz kılmak mekruhtur.⁶²

g. Molla Gürânî gece namazlarının ikişer rekât kılınacağını söylerken⁶³ Ebu Hanîfe bu namazın iki, dört, altı veya sekiz rekât kılınabileceği görüşündedir. Ebu Yusuf, Muhammed ve Şâfiî'nin görüşü de Molla Gürânî'nin görüşüne uymaktadır.⁶⁴ Gündüz kılınan duha namazında da iki rekâtta bir selam verileceğini söyleyen Gürânî Ebu Hanîfe'ye bu görüşünde muhalefet etmektedir.⁶⁵

h. Molla Gürânî istiska namazının iki rekât olduğunu belirtmekte⁶⁶ ve bu namazda kıraatin açıktan olacağını söylemektedir.⁶⁷ Ancak Ebu Hanîfe'ye göre istiska namazı bulunmamakta ancak dua ve istiğfar olduğunu söylemektedir. Ebu Yusuf, Muhammed ve Şâfiî'ye göre de istiska namazı bulunmaktadır.⁶⁸

j. Molla Gürânî, gaibin cenaze namazının kılınabileceğini söyleyen Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'in görüşünün Buhârî'nin aktardığı hadise⁶⁹ daha uygun olduğunu belirtmektedir.⁷⁰

k. Farz namazlarıyla beraber kılınan revatib sünnetlerin miktarı hususunda Gürânî, Hanefî mezhebinden farklı görüşler belirtmektedir. Ona göre öğle namazından önce⁷¹ ve ikinci namazından sonra kılınan sünnet namazları iki rekattır.⁷²

l. Molla Gürânî'ye göre vitir namazı vacip değil, sünnet-i müekkededir. Bu konuda Malik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'in görüşünü benimsemektedir.⁷³ Vitir namazı Ebu Hanîfe'nin öğrencilerinden Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre de sünnet olup Ebu Hanîfe'ye göre vaciptir.⁷⁴

⁵⁹ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. III, ss. 25-26.

⁶⁰ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. III, ss. 19-20.

⁶¹ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. III, s. 48.

⁶² Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. I, s. 84.

⁶³ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. III, ss. 200, 221.

⁶⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. I, s. 67.

⁶⁵ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. III, s. 227.

⁶⁶ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. III, s. 113.

⁶⁷ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. III, ss. 121-122.

⁶⁸ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. I, s. 71.

⁶⁹ Hz. Peygamber'in (sas) Necâşî'nin cenaze namazını kıldırması. Bkz. Buhârî, Cenâiz, 4.

⁷⁰ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. III, s. 285.

⁷¹ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. III, s. 224.

⁷² Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. II, s. 255.

⁷³ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. III, ss. 98-99.

⁷⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. I, s. 54.

Vitir namazının kaç rekat olduğu konusunda Gürânî, Ebu Hanîfe'nin delil aldığı hadisin merfu olmadığını söylemektedir.⁷⁵ Gürânî bu hususta Şafîî, Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'in görüşünü benimsemekte ve vitir namazının en azının bir, en çoğunun on bir rekât olduğunu söylemektedir.⁷⁶ Ebu Hanîfe ise vitir namazının akşam namazı gibi üç rekat olduğunu belirtmektedir.⁷⁷ Gürânî'ye göre vitir namazlarında kunut duası rükûdan sonra okunur.⁷⁸ Gürânî bu konuda Şafîî görüşünü benimserken Ebu Hanîfe kunut duasının rükûdan önce okunacağını ifade etmektedir.⁷⁹

m. Molla Gürânî, ikâmette okunan lafızların ezanın aksine birer defa okunacağını belirtmekte olup sadece "قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ" lafzının cemaatin namazı kaçırmaması için iki defa tekrar edileceğini söylemektedir.⁸⁰

n. Molla Gürânî'ye göre vaktin farz namazını kılmış bir imam cemaate o vaktin namazını kıldırması caizdir. Ona göre imamın kıldığı namaz nafîle olurken cemaatin kıldığı namaz farz namaz olmaktadır.⁸¹ Bu durum Ebu Hanîfe'ye göre caiz değilken, Şafîî'ye göre caizdir.⁸²

o. Molla Gürânî'ye göre köle, veled-i zina ve bulûğa ermemiş çocuk imam olabilir.⁸³ Bu Şafîî'nin görüşü olup Ebu Hanîfe'ye göre bunların imam olması mekruhtur.⁸⁴

p. Molla Gürânî'ye göre cemaatle kılınan namazlar me'mum kıraat yapar.⁸⁵ Ebu Hanife'nin bu husustaki görüşü ise me'munun cemaatle kılınacak namazda kıraat yapmayacağıdır.⁸⁶ Gürânî bu konuda Ebu Hanîfe'nin zikrettiği "imamın kıraatinin cemaatin kıraati olduğu"⁸⁷ hadisinin İbn Hacer'in aktardığı bilgiye göre zayıf olduğunu söylemektedir.⁸⁸

r. Gürânî'ye göre cemaatle kılınan namazlarda imam Fatiha Suresi'ni okuduktan sonra cemaat "amin"i açıktan söyler.⁸⁹ Ebu Hanîfe'ye göre ise cemaat "amin"i gizli söyler.⁹⁰

s. Molla Gürânî, amel-i kesirin namazı bozacağı görüşündedir. Ancak Gürânî, bir kimsenin sırtında çocuk ile namaz kılariken secdeye gideceği zaman çocuğu yere koyması ve secdeden sonra yeniden çocuğu sırtına almasını fillerin peş peşe yapılmadığı gerekçesiyle amel-i kesirden saymamaktadır.⁹¹

⁷⁵ Molla Gürânî, *el-Keşerü'l-cârî*, c. III, s. 98.

⁷⁶ Molla Gürânî, *el-Keşerü'l-cârî*, c. III, s. 99.

⁷⁷ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. I, s. 55.

⁷⁸ Molla Gürânî, *el-Keşerü'l-cârî*, c. III, s. 106.

⁷⁹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. I, s. 55.

⁸⁰ Molla Gürânî, *el-Keşerü'l-cârî*, c. II, s. 270.

⁸¹ Molla Gürânî, *el-Keşerü'l-cârî*, c. II, s. 342.

⁸² Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. I, s. 60.

⁸³ Molla Gürânî, *el-Keşerü'l-cârî*, c. II, s. 336.

⁸⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. I, s. 58.

⁸⁵ Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, c. II, s. 822; Molla Gürânî, *Keşerü'l-cârî*, c. II, s. 388.

⁸⁶ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. I, s. 50.

⁸⁷ İbn Mâce, *Kitâbu İkâmeti's-salât*, 13.

⁸⁸ Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, c. II, s. 822; Molla Gürânî, *Keşerü'l-cârî*, c. II, s. 388.

⁸⁹ Molla Gürânî, *el-Keşerü'l-cârî*, c. II, s. 409.

⁹⁰ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. I, s. 50.

⁹¹ Molla Gürânî, *el-Keşerü'l-cârî*, c. II, s. 193.

t. Yolculukta namazları kısaltmanın vacip olmadığını söyleyen Gürânî, bu konuda faziletli olanın namazları kısaltmak olduğunu da belirtmektedir.⁹² Ancak Ebû Hanîfe'nin ve mezhebin görüşüne göre yolculukta dört rekatlı namazları iki rekât olarak kılmak farzdır.⁹³ Ayrıca Molla Gürânî günah işlemek üzere çıkılan yolculukta kişinin namazları kısaltmasının caiz olmayacağını belirtmektedir.⁹⁴ Oysa Ebu Hanîfe'ye göre asi ve muti arasında fark bulunmamakta olup asinin de seferî hükmünü uygulaması caizdir.⁹⁵

u. Molla Gürânî'ye göre yolculukta namazları cemetmek caizdir. Gürânî yolculukta namaz hükmünü Arafat ve Müzdelife'de meşguliyetten dolayı kısaltılan namaza kıyas ederek illetlerin aynı olması sebebinden dolayı yolculukta da namazları cemedilebileceğini beyan etmektedir.⁹⁶ Gürânî, çok yağmur yağan günlerde de namazın ceminin caiz olacağını belirtmektedir.⁹⁷

v. Gürânî'nin salâtü'l-müsâyefe olarak adlandırdığı düşman ile yapılan savaşta namazı tam olarak eda etmenin mümkün olmadığı ve secde ve rükû gibi rükünlerin ifa edilemediği durumda namazın ayakta ya da binek üzerinde kılınmasının caiz olacağını söyleyerek Ebu Hanîfe'nin haricindeki imamların bu görüşte olduğunu belirtmektedir.⁹⁸

1.3. Zekât

a. Molla Gürânî, bir veya daha fazla kişinin ortak olduğu hayvan sürüsünün tek bir mal olduğunu ve zekâtın bu maldan alınacağını söylemektedir.⁹⁹ Ebu Hanîfe ise müşterek hayvanlarda her ortağın hissesinin ayrı ayrı nisap miktarına ulaşması gerektiğini belirtmektedir.¹⁰⁰

1.4. Oruç

a. Molla Gürânî, nafile haricindeki farz oruçlar için geceden niyet etmenin orucun sıhhati açısından gerekli olduğu görüşündedir.¹⁰¹

b. Molla Gürânî, itikafa girmek için oruçlu olmanın şart olmadığını ifade etmektedir. Gürânî, Rasulullah'ın (sas) Şaban ayında da itikafa girdiğini ve oruçlu olmadığını aktarmaktadır.¹⁰² Oysa Ebu Hanîfe'ye göre itikafa oruçlu olmak şarttır.¹⁰³ Molla Gürânî'nin bu görüşü Şâfiî'nin görüşü ile uyumludur.¹⁰⁴ Ayrıca Hanefî mezhebine göre kadınların mescitte itikafa girmesi mekruh olmakla beraber caizken,¹⁰⁵ Gürânî istihâzeli kadının dahi mescitte itikafa girebileceğini belirtmektedir.¹⁰⁶

⁹² Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. III, s. 166.

⁹³ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. I, s. 79.

⁹⁴ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. III, s. 164.

⁹⁵ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. I, s. 81.

⁹⁶ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. III, s. 179.

⁹⁷ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. III, s. 225.

⁹⁸ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. III, s. 58.

⁹⁹ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. III, s. 449.

¹⁰⁰ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. I, s. 110.

¹⁰¹ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. IV, s. 275.

¹⁰² Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. IV, s. 344.

¹⁰³ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. I, s. 137.

¹⁰⁴ Mustafa el-Hin, vd., *Büyük Şâfiî İlmihali*, (çev.: Fehremz Sercan), İstanbul: Gonca Yayınevi, t.y., s. 249.

¹⁰⁵ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. I, s. 137.

¹⁰⁶ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. IV, s. 348.

1.5. Hac ve Umre

a. Molla Gürânî'ye göre kadınların yanında mahremi yoksa güvenilir bir kadın topluluğuyla da hacca gitmeleri caizdir. Ancak yanında mahrem bir kimse olmadan veya güvenilir bir kadın topluluğu bulunmadıkça kadınların hacca gitmeleri haramdır.¹⁰⁷

b. Molla Gürânî'ye göre ihramlı kimse başını örtmez. Gürânî bu konuda Ebu Hanîfe ve Malik'e muhalefet etmektedir.¹⁰⁸

c. Molla Gürânî, ihramlıyken ölen kimsenin kefeninin ihram giysisi olan izar ve ridadan oluştuğunu belirtmektedir. Bu konuda Gürânî, Ebu Hanîfe ve Malik'in bu hükmü sadece Rasulullah (sas) zamanında binekten düşüp de boynu kırılarak ölen kişiye has kılmasını eleştirmektedir. Gürânî muhrimin başka bir muhrimden farklı olmadığını belirterek bu hükmün ihramdayken ölen herkes için geçerli olduğunu ifade ederek Ebu Hanîfe ve Malik'e muhalefet etmiştir.¹⁰⁹ Molla Gürânî, "Bu hükmü sadece hadisteki o kişiye has kılmanın recim cezasını da sadece Muaz'a has kılması gerekir. Recmin illeti zinadır. İhramla kefenlenmenin sebebi ise kişinin muhrimken vefat etmesidir" diyerek görüşünü desteklemiştir.¹¹⁰

d. Tavafın ilk üç şavtında yapılan remelin hükmü Molla Gürânî'ye göre kalkmıştır. Gürânî, Rasulullah'ın (sas) remeli müşriklere karşı yaptığı bir kuvvet gösterişi olarak tanımlamaktadır. Ona göre Mekke'nin fethi ve İslam'ın yayılışı ile remelin illeti ortadan kalkmıştır. Ayrıca Gürânî, remeli uygulamak isteyen alimlerin hükmünün kıyasa aykırı olduğunu söylemiş ve illetin kalkmasıyla hükmün sona ereceğini ifade etmiştir.¹¹¹

e. Molla Gürânî, Safa ve Merve arasındaki sa'yı haccın rüknü olarak ifade etmiş¹¹² ve sa'yın terk edilmesinin caiz olmayacağını belirtmiştir.¹¹³ Hanefî mezhebinde sa'y rükün değil vaciptir.¹¹⁴

f. Molla Gürânî'ye göre bayramın son üç teşrik gecesini Mina'da geçirmek vaciptir. Gürânî, Ebu Hanîfe'ye göre bu hükmün müstehap olduğunu aktarmaktadır.¹¹⁵ Gürânî'ye göre özür sahibi ya da hasta kişilerin Mina'dan başka bir yerde gecelerleri zarurete binaen caizdir.¹¹⁶

g. Molla Gürânî'ye göre kıran haccı tek tavaf ve sa'y ile yerine getirilebilir. Gürânî, Şâfiî'nin görüşünün de böyle olduğunu söylemektedir.¹¹⁷

h. Molla Gürânî, "وَأَتُوا الْحَجَّ وَالْمُعَرَّةَ لِلَّهِ"¹¹⁸ ayetinin tefsirinde umrenin vacip değil, sünnet olduğu görüşünü benimsemektedir.¹¹⁹ Gürânî, Ebu Hanîfe ve Malik'in görüşü için, "Eğer ayetin tevili onların dediği gibi olsaydı İbn Abbas da öyle anlardı. Çünkü o Arap dilini en iyi bilen ve

¹⁰⁷ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. IV, s. 228.

¹⁰⁸ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. III, s. 297.

¹⁰⁹ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. III, s. 297.

¹¹⁰ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. III, ss. 297-299.

¹¹¹ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. IV, s. 71.

¹¹² Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. IV, s. 76.

¹¹³ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. IV, s. 95.

¹¹⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. I, s. 148.

¹¹⁵ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. IV, s. 88.

¹¹⁶ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. IV, s. 154.

¹¹⁷ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. IV, ss. 124, 127.

¹¹⁸ Bakara, 2/196.

¹¹⁹ Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, c. I, s. 779.

Kur'ân'ın tevilini idrak den birisidir" diyerek Rasulullah'ın (sas) bu konuda ona "Allah'ım ona Kur'ân'ın tevilini öğret"¹²⁰ diyerek dua ettiğini belirterek kendi görüşünü desteklemiştir.¹²¹

1.6. Kurban

a. Molla Gürânî'ye göre kurban etinin fakirlere ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılması vacip olup¹²² dağıtıldıktan sonra bir bölümünün saklanması caizdir.¹²³

2. Özel Hukuk

Modern hukuk başlıklarına göre tasnif edeceğimiz bu kısımda Molla Gürânî'nin ehliyet, ehliyet arızaları, haramlar, nikah, talak, akitler ve mülk edinme yolları konularında tespit edilebilen on altı görüşü aktarılmıştır. Molla Gürânî'nin tenkidi ardından bazı yerlerde Ebu Hanîfe'nin görüşü belirtilerek görüşler arasındaki fark ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.1. Kişiler Hukuku

a. Molla Gürânî kişide bulûğa erme alameti (ihtilam veya hayız) yoksa, on beş yaşına girilmesiyle bulûğa erişildiğini kabul eder.¹²⁴ Ebu Yusuf v Muhammed de bu görüşte olup Ebu Hanîfe'ye göre bu yaş erkeklerde on sekiz, kızlarda on yedidir.¹²⁵

b. Molla Gürânî, unutulmuş yeminler için kefarete gerekmediği görüşündedir.¹²⁶ Ancak Ebu Hanîfe'ye göre yeminini unutan, ikrah altında veya kasten bozan arasında fark bulunmamakta olup bu kişilerin üzerine kefarete gereklidir.¹²⁷

c. Molla Gürânî'ye göre ikrahın dört şartı vardır: Zorlayan kimsenin tehdidini yapmaya muktedir olması, zorlanan kimsenin tehdit edildiği fiili yapmadığında zorlayanın tehdit ettiği şeyi yapması konusunda zann-ı galip olması, tehdit edilen fiilin hemen yapılması ve mükrehte rıza ve ihtiyara delalet bulunmamasıdır. Gürânî, kişinin ikrah altında yaptığı fiillerinin geçerli olmadığını ifade etmektedir.¹²⁸

d. Ebu Hanîfe'ye göre "وَالْحَيْلُ وَالْبَعَالُ وَالْحَمِيرُ لِنَزْكِبُوهَا وَرَبْنَةَ وَيَحْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ"¹²⁹ ayetinde geçen "وَالْحَيْلُ" atların yenmesinin caiz olmayacağını söylemektedir. İmameyn ise bu konuda hocaları Ebu Hanîfe'ye muhalefet etmiş ve at etinin helal olduğunu söylemişlerdir.¹³⁰ Molla Gürânî de bu ayette atların haramlığına delalet olmadığını aktarmaktadır.¹³¹

2.2. Aile Hukuku

¹²⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4: 225.

¹²¹ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. IV, s. 168.

¹²² Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, c. IV, s. 1036.

¹²³ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. IX, s. 193.

¹²⁴ Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, c. II, s. 24.

¹²⁵ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. II, s. 95.

¹²⁶ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. X, ss. 268, 270.

¹²⁷ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. IV, s. 49.

¹²⁸ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. X, s. 437.

¹²⁹ Nahl, 16/8: Hem bineniz diye, hem de süs olarak atları, katırları ve merkepleri de yarattı.

¹³⁰ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. X, s. 14.

¹³¹ Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, c. IV, s. 122.

a. Molla Gürânî'ye göre mehir için bir alt ve üst sınır bulunmamaktadır.¹³² Ebu Hanîfe'ye göre ise mehrin en azı on dirhemdir.¹³³

b. Boşanmış kadının beklemesi gereken üç aylık iddet süresi Kur'ân-ı Kerîm'in, "وَالْمَطْلَقَاتُ يَتَرْتَضْنَ" ¹³⁴ "بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ" ayetinde belirtilmiştir. Bu ayette geçen "قُرُوءٍ" lafzından kasıt Molla Gürânî'ye göre hayız hali değil kadınların temizlik dönemidir. Buna göre boşanmış kadınların iddeti üç temizlik süresi olmaktadır.¹³⁵ "قُرُوءٍ" lafzını hayız olarak alan Ebu Hanîfe'ye göre ise boşanmış ve hayız gören kadınların iddeti üç hayız dönemidir.¹³⁶

c. Molla Gürânî'ye göre liân sonucunda boşanma gerçekleşmektedir. Liân sonrası yapılan boşanmanın hükmü sünnettir.¹³⁷ Ebu Hanîfe liân sonrasında hâkimin eşleri ayıracağına belirtmektedir. Hâkim ayırmadığı müddetçe karısı kocasına mirasçı olabilmektedir.¹³⁸

d. Kocanın eşine dört aydan daha uzun bir süre yaklaşmama üzerine yemin etmek anlamına gelen îlâda Molla Gürânî, Şâfiî'nin görüşünü alarak dört ay sonra hükmün durdurulacağını ifade etmektedir.¹³⁹ Ayrıca Gürânî îlâ sonrası talakın gerekli olduğunu belirterek, kocanın eşini boşamadığı vakit kâdı kocayı eşinden boşayabilir.¹⁴⁰ Ebu Hanîfe'ye göre ise îlâ süresinin dolması ile talak gerçekleşmektedir.¹⁴¹

e. Molla Gürânî, zihar sonucunda kefarete azat edilecek köleyi mümin bir kadın köle ile kayıtlamaktadır.¹⁴² Ebu Hanîfe'ye göre azat edilmesi gereken köle mutlak sağlam bir köledir. Bu yüzden bu köle Müslüman veya kafir, erkek veya kadın da olabilir. Mevsilî, "وَالَّذِينَ يُطَاهَرُونَ مِنْ" ¹⁴³ "يَسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا" ayetinde geçen "رَقَبَةٍ" lafzından kastın mutlak köle olduğunu belirtmiş ve buna kayıt yapanların da nassa ilave yapmış olabileceklerini belirtmektedir.¹⁴⁴

2.3. Borçlar Hukuku

a. Molla Gürânî'ye göre taraflar akit meclisinden bedenen ayrılmadıkça meclis muhayyerliğine (hıyârü'l-mescid) sahiptirler.¹⁴⁵ Ebu Hanîfe'ye göre ise aynı mecliste de olsalar icab ve kabul ile alışveriş kesinleşmektedir.¹⁴⁶

b. Molla Gürânî, icâre (kira) akdinde taraflardan birinin ölmesi ile akdin fesh olmayacağı görüşündedir.¹⁴⁷

¹³² Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. VIII, s. 468.

¹³³ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. III, s. 101.

¹³⁴ Bakara, 2/228.

¹³⁵ Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, c. I, s. 865.

¹³⁶ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. III, s. 172.

¹³⁷ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. IX, s. 11.

¹³⁸ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. III, s. 169.

¹³⁹ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. IX, s. 34.

¹⁴⁰ Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, c. I, s. 860.

¹⁴¹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. III, ss. 152-153.

¹⁴² Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, c. VII, s. 314.

¹⁴³ Mücâdele, 58/3.

¹⁴⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. III, s. 163.

¹⁴⁵ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. IV, s. 379.

¹⁴⁶ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. II, s. 5.

¹⁴⁷ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. IV, ss. 516-517.

c. Molla Gürânî, havalede muhîl ve muhtâlin rızasının bulunmasını şart görürken, muhâlun aleyhin rızasının şart olmadığını belirtmektedir.¹⁴⁸

d. Gürânî, had cezalarının uygulanmasında vekaleti caizken,¹⁴⁹ Ebu Hanîfe'ye göre had ve kıssalarda vekil tayin etmek caiz değildir.¹⁵⁰

e. Molla Gürânî'ye göre müzâraa akdi arazi ve emek sahibi arasında yapılan bir ortaklık akdidir.¹⁵¹ Ancak Ebu Hanîfe bu akdi bulmazken İmâmeyn'e göre müzâraa akdi caizdir.¹⁵² Ebu Hanîfe müzâraa akdini icâre akdi olarak değerlendirdiği için caiz bulmamaktadır.¹⁵³ Molla Gürânî bu akdin toprağı bir kısmını kiralamak gibi olmadığı için caiz olduğunu ifade etmektedir.¹⁵⁴

2.4. Eşya Hukuku

a. Molla Gürânî, devenin lukata olarak alınamayacağını söylerken¹⁵⁵ Ebu Hanîfe'ye göre kayıp deveyi lukata olarak almak caizdir.¹⁵⁶ Gürânî, lukata malın bir yıl boyunca ilan edileceğini ifade etmektedir. Ayrıca Molla Gürânî, Malik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'in lukatanın ilanından sonra malın sahibi çıkmadığında bulunan bu malın mültekidin malına dahil olacağı görüşünü benimsemektedir.¹⁵⁷

b. Molla Gürânî'ye göre şüf'a hakkı sadece akarlarda ve taksime elverişli olan mallarda gerçekleşmektedir.¹⁵⁸ Ebu Hanife malın akarlarda olmasını şart görürken¹⁵⁹ Şâfiî mezhebinde ayrıca malın bölünmeye elverişli olması da şart koşulmaktadır.¹⁶⁰

3. Kamu Hukuku

Bu başlık altında Molla Gürânî'nin ganimet, cizye, esirler ve ölüme sebep olma hususlarında tespit edilebilen dört görüşü aktarılmış olup Ebu Hanîfe'nin bu hususlardaki görüşleri belirtilmiştir.

3.1. Mali Hukuk

a. Molla Gürânî, "وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ"¹⁶¹ ayetine binâen ganimetin verilebileceği gruplar arasında yetim, yoksul, yolcu, fakir, miskin, suffa ashâbı ve dulların yanında Rasulullah'ın (sas) yakınlarının da zengin-fakir ayrımı

¹⁴⁸ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. V, s. 6.

¹⁴⁹ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. V, s. 34.

¹⁵⁰ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. II, s. 158.

¹⁵¹ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. V, s. 41.

¹⁵² Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. III, s. 74.

¹⁵³ Kayapınar, Hüseyin, "Müzâraa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, c. XXXII, s. 234.

¹⁵⁴ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. V, s. 46.

¹⁵⁵ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. V, s. 106.

¹⁵⁶ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. III, s. 34.

¹⁵⁷ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. V, s. 107.

¹⁵⁸ Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, c. IV, s. 461.

¹⁵⁹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. II, s. 42.

¹⁶⁰ Mustafa el-Hin, *Büyük Şâfiî İlmihali*, s. 538.

¹⁶¹ Enfâl, 8/41.

olmaksızın ganimetten pay alacağını belirtmektedir.¹⁶² Ebu Hanîfe'ye göre Rasulullah (sas) risaletten dolayı ganimetten pay almaktaydı. Hz. Peygamber vefat edince bu pay sakit olmuştur.¹⁶³

b. Molla Gürânî'ye göre ehl-i kitap ve Mecûsilerden alınan cizyenin en alt sınırı kişi zengin veya fakir olsun bir dinardır.¹⁶⁴

3.2. Uluslararası Hukuk

a. Molla Gürânî, devlet liderinin savaş esirlerini fidye ile bırakabileceği gibi isterse hiçbir mal almadan da serbest bırakabileceğini ifade etmektedir.¹⁶⁵ Molla Gürânî'nin aktardığına göre Ebu Hanîfe'ye göre esirleri karşılıksız serbest bırakmak onları güçlendireceğinden caiz değildir.¹⁶⁶ Mâlik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre de esirleri karşılıksız bırakmak caizdir.¹⁶⁷

3.3. Ceza Hukuku

Molla Gürânî, kişinin kendi evinin avlusunda ya da başka bir arazide bir yer kazdırsa ve bir kimse buraya düşüp ölse çukur/kuyu kazdıran kişinin tazmin etmesi gerekmediğini belirtmektedir.¹⁶⁸ Ebu Hanîfe'ye göre bir kimse bir yere kuyu kazsa ve biri kuyuya düşerek ölürse kuyuyu kazdıran katil olur ve diyeti akilesi ödemesi gerekir.¹⁶⁹

Sonuç

Şâfiî mezhebine mensup bir çevrede doğup yetişen ve tahsil hayatında da ağırlıklı olarak Şâfiî alimlerden ders alan on beşinci yüzyıl Osmanlı Devleti Şeyhülislamı Molla Gürânî'nin, hayatının son otuz beş yıllık döneminde ve Osmanlı Devleti'ne geldikten sonra kaleme aldığı eserlerinde Ebu Hanîfe'ye yönelik bazı tenkitleri dikkat çekmektedir. Ancak fûrû fıkha dair müstakil bir eser ele almadığı için Gürânî'nin bu alandaki tüm görüşlerine ulaşılammamaktadır. Buna göre bu çalışmada Gürânî'nin *Gâyetü'l-emânî* adlı tefsiri ve *el-Keşerü'l-cârî* adlı Buhârî şerhi esas alınarak tespit edilebildiği kadarıyla Ebu Hanîfe'ye veya Hanefî mezhebine yapmış olduğu elli dört tenkit aktarılmıştır. Molla Gürânî'nin vitir namazının sünnet ve umrenin vacip olması, namazların ceminin sadece Arafat ve Müzdelife'de olmayışı ve ikindi namazı vaktinin gölgenin bir misli olması gibi görüşler Ebu Hanîfe'ye muhalefet ettiği görüşlerinden bazılarıdır.

Şu da belirtilmelidir ki Gürânî'nin tercih ettiği görüşlerine bakıldığında bunların bazılarında Ebu Yusuf ve Muhammed'in de Ebu Hanîfe'ye muhalif olduğu görülmektedir. Diğer ve çoğunluğu oluşturan görüşlerde ise Molla Gürânî, Hanefî mezhebinde tercih edilen görüşe muhalif bir görüş serdederek bazen Ebu Hanîfe'nin görüşünü tenkit etmektedir. Gürânî'nin açıkça tercihini belirttiği bu görüşlerin ise Şâfiî mezhebine ait olduğu tespit edilmiştir. Gürânî'nin *Gâyetü'l-emânî* adlı tefsiri ve *el-Keşerü'l-cârî* adlı Buhârî şerhi çerçevesinde ulaşılabilen görüşler üzerinden yapılacak olan bir analizle bu görüşlerin çoğunluğunu ibadetler

¹⁶² Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, c. III, s. 109; Molla Gürânî, *el-Keşerü'l-cârî*, c. VI, s. 103.

¹⁶³ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. IV, s. 131.

¹⁶⁴ Molla Gürânî, *el-Keşerü'l-cârî*, c. VI, s. 136; Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, c. III, s. 252.

¹⁶⁵ Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, c. VI, s. 571.

¹⁶⁶ Molla Gürânî, *el-Keşerü'l-cârî*, c. VI, s. 34.

¹⁶⁷ Özel, Ahmet, "Esir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, c. XI, s. 387.

¹⁶⁸ Molla Gürânî, *el-Keşerü'l-cârî*, c. X, s. 415.

¹⁶⁹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. V, s. 26.

kısmı oluşturmakta olup Molla Gürânî'nin buradaki tercihlerinin karakteristik Hanefî mezhebi görüşlerinden farklı olduğu gözükmetedir.

Kaynakça

- Ak Ayhan, *Osmanlı'nın Bilgeleri: Molla Gürânî*, İstanbul: İlke Yayınları, 2018.
- Aksoy, Hasan, "Fetihnâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, c. XII, ss. 470-472.
- Akyasan, Azize Nur, *Molla Gürânî ve Fıkıh Düşüncesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2020.
- Altunsu, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislamı*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972.
- Ateş, Ahmed, "Molla Gürânî", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: MEB Eğitim Basımevi, 1979, c. VIII, ss. 406-408.
- Ay, Mahmut, "Molla Gürânî'nin Gâyetü'l-Emânî'si", *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni*, (editör: Ahmet Hamdi Furat), İstanbul: İnsan Yayınları, 2015, c. VIII, ss. 439-474.
- Ayaz, Kadir, "Molla Gürânî'nin el-Kevserü'l-Cârî Adlı Şerhinde Hadis İlimlerine Dair Kaynakları" *Dini Araştırmalar*, 19/48, ss. 153-178.
- Bikâî, İbrahim b. Hasan, *Unvânu'z-zamân bi terâcimi's-şuyûh ve'l-akrân*, (tahk.: Hasan Habeşi), Kahire: Dârü'l-kütübî'l-vesaikî'l-kavmiyye, 2001.
- Cici, Recep, *Osmanlı Dönemi İslâm Hukuku Çalışmaları*, Bursa: Arasta Yayınları, 2001.
- Eyice, Semavi, "Hudâvendigâr Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, c. XVIII, ss. 290-295.
- İpşirli, Mehmet, "Medrese (Osmanlı Dönemi)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, c. XXVIII, ss. 327-333.
- Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullah, *Süllemü'l-vüsûl ilâ tabakâti'l-fuhul*, (tahk.: Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul: IRCICA, 2010.
- Kayadibi, Fahri, "Fatih Sultan Mehmet Döneminde Eğitim ve Bilim", *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, 8, ss. 1-18.
- Kayapınar, Hüseyin, "Müzâraa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, c. XXXII, ss. 234-236.
- Leknevî, Muhammed Abdülhay, *Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l-hanefiyye*, (tahk.: M. Bedreddin Ebû Firâs), Kahire: Dârü'l-kütübî'l-islâmî, t.y.
- Makrizî, Takiyyüddin Ahmed b. Ali, *Dürerü'l-ukûdi'l-ferîde fi terâcimi'l-a'yani'l-müfîde*, (tahk.: Mahmud el-Celîlî), Beyrut: Darü'l-ğarbi'l-islâmî, 2002.
- Mecdî Mehmed Efendi, *Hadâikü's-şekâik*, (haz.: Abdülkadir Özcan), İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd b. Mezdûd, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-muhtâr*, Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, Lübnan: Beyrut, t.y.
- Molla Gürânî, Ahmed b. İsmail b. Osman b. Muhammed, *Gâyetü'l-emânî fi tefsîri'l-keâmî'r-rabbânî*, (tahk.: Hamid b. Yakub el-Ferîh), Riyad: Darü'l-hadare, 2018.
- Molla Gürânî, Ahmed b. İsmail b. Osman b. Muhammed, *el-Kevserü'l-cârî ilâ riyâdi ehâdisi'l-buhârî*, (tahk.: Ahmed İzzû İnâye), Beyrut: Dârü ihyâi't-türâsi'l-arabî, 2008.
- Mustafa el-Hin, vd., *Büyük Şafî İlmihali*, (çev.: Fehremez Sercan), İstanbul: Gonca Yayınevi, t.y.
- Özcan, Abdülkadir, "Kul", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, c. XVII, ss. 348-350.
- Özcan, Abdülkadir, "Molla Yegân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, c. XXX, ss. 265-266.
- Özel, Ahmet, "Esir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, c. XI, ss. 382-389.
- Sehâvî, Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman, *Dav'u'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, Beyrut: Dârü'l-ceyl, t.y.
- Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekir, *Nazmu'l-ikyân fi a'yâni'l-a'yân*, (neşr.: Philip Hitti), Newyork: Matbaatü's-sûriyyeti'l-emrikî, 1927.

- Şevkânî, Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Bedru't-tâli' bi mehâsini min ba'di'l-karni's-sâbi'*, Kahire: Dâru'l-kütübî'l-islâmî, t.y.
- Taşköprizâde Ahmed Efendi, *Şekâikü'n-nu'maniyye fi ulemâi'd-devleti'l-usrâniyye*, Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-arabî, 1975.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil, "Molla Gürânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, c. XXX, ss. 248-250.
- Yıldız, Sakıp, *Fatih'in Hocası Molla Gürânî ve Tefsiri*, İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı Yayınları, t.y.
- Yıldız, Sakıp, "Molla Gürânî ve İstanbul Fethindeki Rolü", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, 1979, 3, ss. 127-131.